

Євген Перегуда, Світлана Місержи

ФІНСЬКА МОДЕЛЬ: ПРО СТУПІНЬ ОПЕРАЦІЙНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

У контексті подій в Україні в західній історіографії спостерігається реабілітація фінської моделі зовнішньої політики. Фінляндія була частиною західного світу, але зберігала дружні відносини з СРСР. На користь фінської моделі в українському випадку діють відновлення протистояння у Європі, напрями економічних взаємозв'язків, тенденції розвитку громадської думки, неготовність Заходу швидко інтегрувати Україну, на заваді – стан війни на території України, загальна невизначеність у відносинах Росії та Заходу, відсутність авторитетних політичних лідерів, загроза загострення внутрішньополітичної ситуації в Україні.

Ключові слова: зовнішня політика, фінляндизація, цивілізація, НАТО, Захід, Росія, громадська думка.

Pereguda Y., Miserzhy S. Finnish model: the degree of operationality for Ukraine. The Finnish model of foreign policy is rehabilitated in Western historiography in the context of events in Ukraine. The renewal of confrontation in Europe, areas of economic relationships, trends of public opinion, the unwillingness of the West to integrate Ukraine quickly are in favor of the Finnish model in the Ukrainian case. To prevent this – the war in Ukraine, the general uncertainty in relations between Russia and the West, the absence of influential political leaders, the threat of sharpening of the political situation in Ukraine.

Key words: foreign policy, finlandization, civilization, NATO, the West, Russia, public opinion.

Військові дії в Україні актуалізують пошук державою прийнятної для неї моделі безпеки. Угода про парламентську коаліцію стратегічною метою зовнішньої та внутрішньої політики України розглядає членство в НАТО. У грудні 2014 р. Верховна Рада України ухвалила закон про скасування статусу позабло-

ковості держави. Метою ухвалення закону була демонстрація прагнення вступу країни до НАТО [1]. У затвердженій Президентом Річній національній програмі співробітництва Україна–НАТО на 2015 р. вступ до альянсу оцінюється як складова євроінтеграційної політики [2].

Але проблема зовнішньополітичної ідентичності України остаточно не розв'язана. Політичні еліти не єдині щодо цього питання. І справа не лише у перспективах опозиційних політичних сил. Питання доцільності орієнтації на НАТО постає перед владними елітами також. Так, глава МЗС П. Клімкін переконаний, що Україна вступить до Євросоюзу, але сумнівається, що це відбудеться щодо НАТО, як й у тому, чи варто Україні це робити. На його думку, відсутня впевненість, чи готовий НАТО вести гібридні війни та чи оптимальною для цього є його структура [3].

Проти вступу України до НАТО виступають й відомі американські «яструби» – екс-радник Президента США з національної безпеки З. Бжезінський [4 ; 5], який вважає, що членство України у НАТО може бути шкідливим для збереження її територіальної цілісності, та колишній держсекретар США Г. Кіссінджер. Обидва пропонують Україні наслідувати фінський приклад, а саме – стати західною країною без ворожості до Росії [6].

Метою статті є висвітлення основних елементів так званої фінської моделі та з'ясування чинників її реалізації в Україні.

Суть моделі, яку реалізувала Фінляндія після Другої світової війни, полягала у тому, що країна була частиною західного світу, але не входила до військових його структур. Її несумісність з НАТО пояснювалася, зокрема, різними принципами оборонної політики. Якщо скандинавські члени НАТО орієнтувалися на невеликі мобільні контрактні збройні сили, то Фінляндія – на масований захист із залученням великих боєготових резервів [7].

Але головним було те, що Фінляндія зберігала дружні відносини з СРСР, а пізніше Росією. В ширшому контексті «фінляндизацією» називають ситуацію, коли слабка держава йде на поступки сильному сусідові для збереження національного суверенітету, причому цей термін має й внутрішньополітичне забарвлення. Політичні сили Фінляндії заручалися підтримкою Москви.

Але СРСР не зміг радянлізувати політичну систему Фінляндії, яка була демократичною та плюралістичною.

Так само й економічна система Фінляндії залишилася капіталістичною, але мала переваги у вигляді дешевих радянських енергоносіїв, кредитів, пріоритету при виборі іноземних партнерів. Частка соціалістичних країн у зовнішньоекономічному обігу Фінляндії сягала 20 %. Водночас економічні стосунки з СРСР не заважали Фінляндії розвивати вигідні зв'язки з рештою світу [8, с. 164]. Лише у 1995 р., після краху СРСР, вона увійшла до ЄС.

Термін «фінляндизація» у західній історіографії тривалий час мав негативну конотацію, але нині відбувається його реабілітація щодо України, що впливає із поглядів З.Бжезінського та Г.Кіссінджера. У монографії Державного департаменту США стверджується: «Зовнішня політика Фінляндії під час «холодної війни» успішно зберегла фінський територіальний та економічний суверенітет завдяки відданості обережній політиці нейтралітету в міжнародних відносинах» [9]. Отже, позитивними рисами «фінляндизації» є прагматизм, пріоритет національних інтересів над інтересами глобальних гравців, збереження капіталізму, політичної демократії [8, с. 165]. Ще одним важливим для України уроком є феномен політичного лідерства. Реалізація фінської моделі спиралася на авторитет президентів Ю. К. Паасікві та, особливо, У. К. Кекконена.

Чи означає це рекомендації щодо впровадження відповідної політики в Україні? Є низка чинників, які сприяють такій політиці.

У науці було два погляди на перспективи розвитку світу після краху соціалізму. Ф. Фукуяма висловив думку, що кінець «холодної війни» означає «повне виснаження...життєздатних альтернатив західному лібералізму» [10, с. 85]. Він не заперечував, що не усі народи ще сприйняли західний лібералізм, але вважав, що рано чи пізно це станеться, тому принципово вектор розвитку визначений. Якщо дотримуватися цього, приєднання України до НАТО є позитивним, оскільки може зменшити її втрати в ході «ар'єргардних» боїв за перемогу лібералізму.

З іншого боку, С. Гантінгтон висловив думку, що на зміну біполярному приходиться не одно-, а багатополарний світ: «Нині панування Заходу незаперечне... Але поступові, невідворотні та

фундаментальні зміни також мають місце у балансі влади між цивілізаціями, й могутність Заходу, порівняно з потужністю інших цивілізацій, і надалі знижуватиметься» [11, с. 117]. Відтак на світ чекають міжцивілізаційні війни, які будуть гострішими, ніж між капіталістичним та соціалістичним таборами. Найгострішими будуть зіткнення вздовж ліній міжцивілізаційних розломів, які є «боротьбою за контроль над народом». Але «частіше боротьба точиться за оволодіння територією ...та звільнення її від іншого народу шляхом вигнання або фізичного знищення, або й того, й іншого» [11, с. 408]. Розвиток світу засвідчив, що ближче до істини був С. Гантінгтон.

Україна перебуває на лінії розломів не двох, а трьох цивілізацій. Понад те, в ній розлом проходить всередині народу. Розкол проявляється у розбіжностях не лише зовнішньополітичних орієнтацій населення, а й ціннісних настанов. За цих умов перший сценарій для України має такий вигляд: або на її території воюватимуть збройні сили інших держав, або це здійснюватиметься руками українців. Свідченням цього є думка І. Юргенса, згідно з якою «Росія воює не з Україною, а з Заходом, Україна в цій ситуації просто стала на шляху» [12]. Другий сценарій полягає у тому, що Україна буде містком, який з'єднає цивілізації. Тобто альтернатива перед Україною – або «балканізація», або «фінляндизація» [7].

На користь моделі «містка», або фінської моделі, свідчать тенденції розвитку громадської думки. За даними Київського міжнародного інституту соціології частка прихильників вступу України до НАТО у березні становила 43,3 % – проти виступали 33,4 % [13]. І хоча частка перших перевищує частку противників, характерно, що вона менше половини.

У червні КМІС оприлюднив результати ще одного опитування, проведеного у травні. Частка прихильників вступу до НАТО становила вже 37 %, що, за даними соціологів, на 7 % менше, ніж у вересні – жовтні 2014 р. Частка противників майже не змінилася та становила 36 %, порівняно з 38 % у вересні. Водночас частка тих, хто не визначився, збільшилася з 18 % до 27 %. Порівняно з осінніми показниками 2014 р., рівень підтримки вступу до НАТО скоротився в усіх регіонах, крім Сходу, де він найменший (12 %) [14].

Отже, після сплеску у 2014 р. громадська думка щодо вступу України до НАТО еволюціонує не на його користь. Причому це відбувається, по-перше, за умов, коли влада та ЗМІ ведуть інтенсивну кампанію на користь вступу до НАТО, а по-друге, у соціопитуваннях не беруть участь мешканці Криму та окупованих територій Донбасу (а це сукупно понад 20 % населення України), де ставлення до НАТО найбільш негативне.

Цікаво прослідкувати й ставлення до проблеми вступу України до Євросоюзу. За травневими даними КМІС частка прихильників цього, порівняно з груднем 2014 р., скоротилася на 4 % та становила 48,8 %. Навпаки, зросла частка противників вступу – до 28,4 %, порівняно з 24 % у грудні, – й тих, хто не визначився або не став би брати участь у відповідному референдумі – до 22,9 %. На вступ до ЄС налаштовано більше половини виборців у західних та центральних областях – 78 % та 57 %, відповідно. У південних та східних регіонах переважають противники ЄС – відповідно, 40 % проти 33 % та 48 % проти 22 %. Але тенденція зменшення частки прихильників ЄС властива усім регіонам. Зокрема, на Заході у грудні їх було 88 % [15].

Інші дані наводять Фонд «Демократичні ініціативи» та Центр ім. Разумкова. Згідно з ними у березні 2015 р. 52 % громадян України були прихильниками вступу України до ЄС. Експерти свідчать, що, порівняно з березнем 2014 р., цей показник зріс на 7%, проте й вони визнають, що після травня 2014 р. він майже не збільшився (тоді становив 50,5 %). Частка прихильників вступу до Митного союзу натомість за рік зменшилася з 22 % до 13 %. Але частка тих, хто не визначився, становить 36 %. Слід зазначити, що результати «Демініціатив» та Центру ім. Разумкова традиційно ближче до західної позиції. Проте й їх експерти визнають, що 52 % – це «максимум підтримки європейського вектора, який можливий станом на сьогодні», що «розчарування у Митному союзі як формі інтеграції не означає автоматичного переходу до лав прихильників Євросоюзу» [16]. Граничні межі зростання частки прихильників ЄС викликані, на їхню думку, дистанціюванням ЄС від України та відсутністю реформ з боку української влади [16]. Ці висновки підтверджуються й іншими

даними. Так, у 2014 р. 16 з 22 країн Шенгенської зони збільшили частку відмов громадянам України у видачі віз [17].

Теоретично проблему моделі безпеки України обґрунтував А. Курас. На його думку, у політиці безпеки ЄС «відбувся відхід від визнання держави та національної безпеки ключовим об'єктом до утвердження пріоритету людини, громадянина як конкретної держави, так і людства загалом», а ключовими компонентами безпеки є забезпечення прав людини, захист ідентичності, традиційних цінностей, захист людей від проявів фізичного насилля з боку власної держави або інших країн чи осіб, наявність гарантованого базового доходу особи, запобігання знищенню природи, гарантування мінімального рівня захисту від хвороб, фізичний доступ та економічні можливості будь-якої особи для споживання основних продуктів харчування. На відміну від цього, тенденції в політиці безпеки України є іншими. Стратегія національної безпеки 2007 р. відобразила тенденцію до посилення етатистського, а не гуманістичного підходу» [18, с. 12].

Отже, на користь фінської моделі в українському випадку свідчать відновлення протистояння у Європі, залежність від російських енергоносіїв та експорту українських товарів до Росії, ціннісні орієнтації значної частини населення, неготовність Заходу швидко інтегрувати Україну до європейських та євроатлантичних структур тощо.

Але є й багато перешкод на шляху цієї моделі. І вони полягають навіть не в анексії Криму, адже СРСР теж анексував частину Фінляндії, що не завадило їй нормалізувати відносини з СРСР після війни. Ключовою проблемою є фактичний стан війни на території України та загальна невизначеність у відносинах Росії та Заходу. «Фінляндизація» можлива тоді, коли протистояння відбувається за визначеними правилами, які були під час «холодної війни». Нині їх не існує. Понад те, є вірогідність переростання протистояння у гарячу фазу. А передумовою фінської моделі є «холодна», а не «гаряча» війна, адже за умов останньої країна, яка знаходиться між сторонами протистояння, стає театром воєнних дій. Недарма під час нинішньої кризи Фінляндія вперше поставила питання про відмову від позаблоковості [19]. Хоча її політичні

сили не єдині в цій позиції. Так, нинішній президент усе ще виступає проти вступу до НАТО [20].

Другим важливим чинником є вплив антиросійських сил та деякі аспекти громадської думки. Зростаюча тенденція негативного ставлення населення властива не лише щодо НАТО, а й Росії. За даними КМІС та «Левада-Центр» з вересня по грудень 2014 р. частка громадян України, які позитивно ставляться до РФ, скоротилася з 48 % до 37 %, негативно – збільшилася з 41 % до 48 %. Навіть на Сході перший показник скоротився з 83 % до 50,9 %. Частка тих, хто бажає закритих кордонів з Росією, зростає з 45 % до 50 %. На Сході частка тих, хто хотів би об'єднання з РФ, скоротилася з 13,3 % до 7,1 % [21].

Аналізуючи перспективи ідентичностей українських громадян внаслідок гострих подій 2014–2015 рр., В. Кулик робить висновок, що ціннісний розкол в українському суспільстві нікуди не зник. Він вважає, що мобілізації, пов'язані з Євромайданом, російською агресією та вибухом сепаратизму, ще більше поглиблюють поділ України, але його лінія зміститься на Схід [22, с. 170]. Отже, на заваді фінської моделі – відсутність ціннісного консенсусу в суспільстві.

Третім чинником, який перешкоджає реалізації фінської моделі, є відсутність політичних лідерів, які мали б високий авторитет серед впливових соціальних груп, загроза загострення політичної ситуації.

Отже, як цивілізаційний підхід до розвитку світу, так і гуманістичний підхід до політики безпеки заперечують біполярний поділ світу. Конфронтація між цивілізаційними гравцями загрожує інтенсифікацією військових дій на території України, знищенням її як держави. Вихід у налагодженні містків між цими гравцями. Передумовою є громадянський мир в Україні. Її однозначний вибір на користь певної блокової системи має наслідком війну в самій Україні, оскільки суб'єкти протистояння зацікавлені в буферній зоні.

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» від 23 грудня 2014 р. № 35-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 4. – Ст. 13.

2. Указ Президента України «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік» від 23 квітня 2015 р. № 238/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/238/2015>.

3. Климин П. Украина однозначно вступит в Евросоюз, НАТО – под вопросом: интервью «Европейській правді» від 17 квітня 2015 р. [Електронний ресурс] / П. Клімін. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1068443-klimkin-ukraina-odnoznachno-vstupit-v-evrosoyuz-nato-pod-voprosom.html>.

4. Бжезинский З. России надо предложить «финский вариант» для Украины [Електронний ресурс] / З. Бжезинский // The Financial Times. – 2014. – 6 березня. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/sngbaltia/20140224/217842678.html>.

5. Бжезинский З. Вступление Украины в НАТО навредит стране : интервью Gazeta Dziennik Prawna: повідомлення від 25 березня 2015 р. [Електронний ресурс] / З. Бжезинский. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1059770-bjezinskiy-schitaet-hto-vstuplenie-ukrainyi-v-nato-navredit-strane.html>.

6. Kissinger H. How the Ukraine crisis ends [Електронний ресурс] / H. Kissinger // Washington Post. – 2014. – 13 березня. – Режим доступу: http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.

7. Воронов К. Украине придется выбирать между «финляндизацией» и «балканизацией» [Електронний ресурс] / К. Воронов – Інформаційна агенція REGNUM. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1788610.html>.

8. Перегуда Є. В. Пошук зовнішньополітичної ідентичності України – в контексті дискусії про «фінляндизацію» / Є. В. Перегуда // Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі : національний і інтернаціональний аспекти : зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М. А. – Рубіжне : Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2014. – С. 163–166.

9. Игнейшиас Д. Финляндизация – удачный путь для Украины [Електронний ресурс] / Д. Игнейшиас – Режим доступу: <http://www.informator.su/finlyandizatsiya-udachnyiy-put-dlya-ukrainyi/>.

10. Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 84–118.

11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

12. Юргенс И. Россия воюет с Западом, Украина просто встала на пути [Електронний ресурс] / И. Юргенс. – Режим доступу: <http://v-nzb.livejournal.com/7445018.html>.

13. Более 40% украинцев хотят вступления Украины в НАТО : результаты опитування Київського міжнародного інституту соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1060336-bolee-40-ukraintsev-hotyat-vstupleniya-ukrainyi-v-nato-opros.html>.

14. В Украине сторонников вступления в НАТО стало меньше на 7% : повідомлення Київського міжнародного інституту соціології від 19 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/society/1091541-v-ukraine-storonnikov-vstupleniya-v-nato-stalo-menshe-na-7-opros.html>

15. Количество сторонников ЕС в Украине уменьшилось на 4%, но проевропейские настроения преобладают : повідомлення Київського міжнародного інституту соціології від 19 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/society/1091561-kolichestvo-storonnikov-es-v-ukraine-umenshilos-na-4-no-proevropeyskie-nastroeniya-preobladayut-opros.html>

16. Золкина М. 52% за вступление в ЕС – это мало, много или достаточно? [Електронний ресурс] / М. Золкина. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/05/26/7034173/>.

17. Страны Шенгена стали чаще отказывать украинцам в визах : повідомлення від 14 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/3503242-strany-shenhena-staly-chasche-otkazyvat-ukrayntsam-v-vyzakh>.

18. Курас А. І. Політика безпеки в умовах євроінтеграції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / А. І. Курас. – К., 2015. – 20 с.

19. Премьер Финляндии заявил о возможном референдуме по вступлению в НАТО: стрічка новин інтернет-ресурсу УНІАН від 18 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1023533-premer-finlyandii-zayavil-o-vozmojnno-referendume-po-vstupleniyu-v-nato.html>.

20. Граждане Финляндии выступают за референдум по членству в НАТО: результаты опитування Taloustutkimus : повідомлення від 10 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/world/1030381-grajdane-finlyandii-vyistupayut-za-referendum-po-chlenstvu-v-nato.html>.

21. Россия теряет сторонников на Востоке Украины – социсследование : повідомлення від 6 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/society/1041222-rossiya-teryayet-storonnikov-na-vostokey-ukrainyi-sotsissledovanie.html>.

22. Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України / В. Кулик // Наукові записки ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 4–5 (72–73). – С. 156–171.